



પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓનો હિન્દી વિષય પરત્વેના વલણોનો અભ્યાસ

ડૉ. અલ્પનાબેન એ. પરમાર
આચાર્યા

એન. એસ. દેસાઈ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન ખેરાલુ મહેસાણા ગુજરાત

1. પ્રસ્તાવના

કેળવણી એ હેતુલક્ષી પ્રક્રિયા છે. જેનો મૂળભૂત હેતુ વ્યક્તિના વર્તનમાં પરિવર્તન લાવવાનો રહ્યો છે. તે માટે સુઆયોજિત અભ્યાસક્રમ અને વિવિધ વિષયો સમાવિષ્ટ કરાયા છે. તે દ્વારા વ્યક્તિમાં વિવિધ મૂલ્યોની ખીલવણી કરી તેના સર્વાંગીણ વિકાસ કરવાનું કામ કેળવણીનું છે. પ્રવર્તમાન સમયમાં વિદ્યાર્થીઓને આધુનિક પ્રવાહો, ભૂતકાળનો ભવ્ય વારસો તેમજ સમકાલીન પરિસ્થિતિથી માહિતગાર કરવા માટે તેમને વિવિધ વિષયો ભણાવવામાં આવે છે. રાષ્ટ્ર અને વિશ્વના સાંસ્કૃતિક અને પ્રાકૃતિક વારસાની સમજ, માનવ અને પર્યાવરણ વચ્ચેના પારસ્પરિક સંબંધોની સમજ, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર અને વિશ્વની અર્થ વ્યવસ્થાની સમજ આપણને હિન્દી દ્વારા જ મળે છે. આમ સામાજિક વિજ્ઞાનનું વિષયવસ્તુ વ્યાપક છે. તેનો વિસ્તાર ઘણો છે અને વિશ્વના માનવીનું વર્તમાન જીવન મહદ અંશે છેતરાયેલું જોવા મળે છે.

2. સમસ્યા કથન

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે પ્રાથમિક શાળાના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પરત્વેના વલણોનો અભ્યાસ ચકાસવા માટે હાથ ધરેલ છે. આ અભ્યાસનું શીર્ષક આ પ્રમાણે શબ્દબદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું. વ્યક્તિ વિકાસ અને તે દ્વારા રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિની પ્રક્રિયામાં શિક્ષણ જ મહત્વનું સાધન બની રહ્યું છે. રાષ્ટ્રનું ઘડતર એટલે રાષ્ટ્રની પ્રજાનું ઘડતર શિક્ષણ સંસ્થાઓ રાષ્ટ્રની તાકાતને વેગ આપનાર પ્રેરણાના ઝરણા છે. પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્રના વિકાસ માટે પ્રજામાં રાષ્ટ્રીય મૂલ્યોની ખીલણવી અત્યંત આવશ્યક છે. ભારતમાં કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી સુધી ભારતીયોમાં એક ચૈતન્ય પ્રતીત થાય છે અને રાષ્ટ્રીયતાની પ્રબળતમ ભાવના દેખાય છે. તે શાળા, મહાશાળાઓમાં અપાતા શિક્ષણનો ધબકાર છે. હિન્દી એ વ્યક્તિ અને સમાજની વિકાસની ગાથા છે. વ્યક્તિ અને સમાજ બંને પરસ્પર એવી ગાઢ રીતે સંકળાયેલા છે કે તે એકબીજાના અવિભાજ્ય અંગ ગણાય છે. હિન્દી રાષ્ટ્રીય એકતા તથા સામાજિક, સાંસ્કૃતિક તથા નૈતિક મૂલ્યોનું શિક્ષણ આપતો વિષય છે. એટલે નાગરિકોનું તથા વિદ્યાર્થીઓનું હિન્દી વિષય પ્રત્યેનું વલણ ઘડતર થાય તે અપેક્ષિત છે. શાળા, મહાશાળાઓમાં કામ કરતા શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ, તથા ખાસ કરીને પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણનું ઘડતર અને વલણ વિકાસ ભાવિ નાગરિકોની દેશભક્તિ અને દેશસેવા ઉપયોગી થાય તે માટે તેના તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરવો જરૂરી બને છે.

3. સમસ્યાશીર્ષક

પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો જાણવાના હેતુથી પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરાયેલ છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે પ્રાથમિક શાળાના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પરત્વેના વલણોનો અભ્યાસ ચકાસવા માટે હાથ ધરેલ છે. આ અભ્યાસનું શીર્ષક આ પ્રમાણે શબ્દબદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓનો હિન્દી વિષય પરત્વેના વલણોનો અભ્યાસ.

4. પારિભાષિક શબ્દોની વ્યાખ્યા

સંશોધન ક્ષેત્રને પારિભાષિક શબ્દોમાં સમજ આપવી જરૂરી છે. સંશોધનના પારિભાષિક શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે.

વલણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વલણ એટલે પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના મનોવલણો.

પ્રાથમિક કક્ષા

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં 'પ્રાથમિક કક્ષા' પ્રાથમિક શાળાઓનો નિર્દેશ કરે છે.

વિદ્યાર્થી

'પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વિદ્યાર્થીઓ એટલે મહેસાણા જિલ્લાની ગુજરાતી માધ્યમમાં શિક્ષણ આપતી પ્રાથમિક શાળાઓના ધોરણ-9 અને પ્રાથમિક શાળાઓના માં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ.

5. અભ્યાસનું મહત્વ

શિક્ષણ ક્ષેત્રે સંશોધનના અનેક ક્ષેત્રમાં સમાવેશ પામતું એક ક્ષેત્ર છે. આ ક્ષેત્ર એવું છે જે દરેક ક્ષેત્રને અસર કરે છે. આ ક્ષેત્રના માધ્યમ વડે એક ઉત્તમ વ્યક્તિ, ઉત્તમ સમાજ અને ઉત્તમ રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરી શકાય છે. શિક્ષણ ક્ષેત્રના સંશોધનો લોકો માટે ઉપયોગી બને છે. તેમાં પણ વ્યવહારુ સંશોધન થવાં ખૂબ જ જરૂરી છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનનું મહત્વ નીચે પ્રમાણે છે :

1. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓમાં હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો જાણી શકાશે.
2. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના વલણ કેળવવા માટેની દિશા પ્રાપ્ત કરી શકાશે.
3. શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પ્રમાણે પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓનો વર્ગવ્યવહાર ગોઠવવા માટે પ્રસ્તુત સંશોધન ઉપયોગી નીવડશે.
4. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓનું વલણ જાણી તે મુજબ વ્યક્તિગત માર્ગદર્શન તેમજ તેમના વાલીઓ, શિક્ષકો, આચાર્ય, સમાજ, તથા સંચાલક મંડળને તે સંદર્ભે સલાહસૂચન કરવામાં મદદરૂપ બની શકે.

6. અભ્યાસના હેતુઓ

1. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો જાણવા વલણ માપદંડ ની રચના કરવી.
2. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના વલણો જાણવા માટે વલણમાપદંડની અજમાયશ કરવી.
3. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની અસર જાતિના સંદર્ભમાં તપાસવી.
4. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓમાં હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની અસર શાળાના પ્રકારના સંદર્ભમાં તપાસવી.
5. પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓમાં હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની અસર શૈક્ષણિક સિદ્ધિના સંદર્ભમાં કરવી.

7. અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ આ મુજબ છે.

H01 પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોમાં કુમાર અને કન્યાઓની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

H02 પ્રાથમિક શાળાઓના સરકારી અને બિનસરકારી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

H03 ઉચ્ચ અને નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
H04 ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા સરકારી શાળાઓના કુમાર અને કન્યાઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
H05 નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા સરકારી શાળાઓના કુમાર અને કન્યાઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
H06 ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા બિનસરકારી શાળાઓના કુમાર અને કન્યાઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
H07 નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા બિનસરકારી શાળાઓના કુમાર અને કન્યાઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોની સરાસરી વલણાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

8. સંશોધનનું ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત સંશોધનનો સમાવેશ પ્રાથમિક શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં થાય છે.

9. સંશોધનનો પ્રકાર

પ્રસ્તુત અભ્યાસ સંશોધનના પ્રકારો પૈકી વ્યવહારિક પ્રકારનું છે, કારણ કે પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોનો અભ્યાસ કરવામાં આવેલ છે. જે વલણ માપદંડના તારણોનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરી શકાય છે. માટે પ્રસ્તુત સંશોધન વ્યવહારિક સંશોધન કહેવાય.

10. અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ ચલો

સ્વતંત્ર ચલ

સ્વતંત્ર ચલ = જાતિયતા (કુમાર, કન્યા)

સ્વતંત્ર ચલ = વિસ્તાર (ગ્રામ્ય, શહેરી)

પરતંત્ર ચલ

પરતંત્ર ચલ = હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો

અંકુશિત ચલ:

અંકુશિત ચલ = ધોરણ

11. અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ અને નિદર્શ

વ્યાપવિશ્વ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યાપવિશ્વ તરીકે ગુજરાત રાજ્યના મહેસાણા જિલ્લાની વર્ષ 2023-24 પ્રાથમિક શાળાઓના ઉત્તર ગુજરાતની પ્રાથમિક શાળા ના વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

નમૂનાનું કદ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વ્યાપવિશ્વની વર્ષ 2024-25ની કુલ 5 પ્રાથમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ પૈકી પ્રાથમિક શાળાઓના ના કુલ વિદ્યાર્થીઓમાંથી શાળાઓના કુમારોની સંખ્યા અને કન્યાઓની સંખ્યા 25-25 લેવામાં આવેલ છે. જે કુલ મળી 250 વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

નમૂના પસંદગીની રીત

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાથમિક શાળાઓની પસંદગી યાદચ્છિક ચિઠ્ઠી ઉપાડ પદ્ધતિથી અને વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી પ્રાથમિક શાળાઓના માં અભ્યાસ કરતાં બધા જ વિદ્યાર્થીઓનો નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

12. અભ્યાસનું ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો જાણવાના હોવાથી વલણ માપદંડની રચના કરવામાં આવેલ છે.

13. સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં શાળાકીય સર્વેક્ષણનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. કારણ કે પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોનો અભ્યાસ કરવાનો હોવાથી શાળાકીય સર્વેક્ષણનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે.

14. અભ્યાસની મર્યાદાઓ

1. આ સંશોધન મહેસાણા જિલ્લાના વર્ષ 2024-25ના ગ્રામ્ય વિસ્તારની શાળાઓના પ્રાથમિક શાળાઓના ના વિદ્યાર્થીઓ પૂરતું જ મર્યાદિત કરવામાં આવેલ છે.
2. પ્રસ્તુત સંશોધન માટે કોઈ પ્રમાણિત ઉપકરણનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ નથી. સંશોધક દ્વારા સ્વચ્છ હિન્દી વલણ માપદંડની રચના કરવામાં આવેલ છે. જેથી કેટલીક ક્ષતિ રહી જવાનો પણ સંભવ છે.

15. માહિતીનું એકત્રીકરણ અને પૃથક્કરણ

પ્રાથમિક શાળાઓના પ્રાથમિક શાળાઓના ના વિદ્યાર્થીઓ પસંદ કરવામાં આવેલ છે અને તેમને હિન્દી વલણ માપદંડ આપી માહિતી એકત્રિત કરવામાં આવેલ છે. ત્યારબાદ પૃથક્કરણ માટે વલણ માપદંડના પ્રાસાંકોનો આધાર લેવામાં આવેલ છે અને તેને ટી. ટેસ્ટ શોધવામાં આવેલ છે.

16. માહિતીનું વર્ગીકરણ, વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં ઉપયોગ કરવા વિચારેલ વલણ માપદંડની વ્યાખ્યા અને નિદર્શનો ઉપયોગ કરીને પ્રાસાંકો પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ છે. ત્યારબાદ આ પ્રાસાંકોનું મૂલ્ય ચકાસ્યા બાદ ટી ટેસ્ટ દ્વારા માહિતીના પ્રાસાંકોનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવેલ છે.

17. અભ્યાસના તારણો

કોઈપણ કાર્ય આપણે નિશ્ચિત હેતુથી જ કરતા હોઈએ છીએ. કાર્યપૂર્ણ થયા પછી હેતુ સિદ્ધ થયો છે કે કેમ તે સમગ્ર કાર્યના તારણો દ્વારા જ જાણી શકાય. આમ હિન્દી વિષય વલણ માપદંડની રચના અને તે અંગે મળતા પરિણામોનું અર્થઘટન કરતાં નીચેના કેટલાક તારણો સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા.

૧. પ્રાથમિક શાળાઓના કુમાર અને કન્યાઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો સમાન જોવા મળ્યા હતા.
૨. પ્રાથમિક શાળાઓના સરકારી અને બિનસરકારી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણોમાં કોઈ તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.
૩. ઉચ્ચ અને નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા પ્રાથમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો સમાન જોવા મળ્યા હતા.
૪. ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા સરકારી શાળાના કુમાર અને કન્યાઓની સામાજિક વિષય પ્રત્યેના વલણાંકો વચ્ચે કોઈ તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.
૫. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા સરકારી શાળાના કુમાર અને કન્યાઓની સામાજિક વિષય પ્રત્યેના વલણાંકો વચ્ચે કોઈ તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.
૬. ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા બિનસરકારી શાળાના કુમાર અને કન્યાઓની સામાજિક વિષય પ્રત્યેના વલણાંકો વચ્ચે કોઈ તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.
૭. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા બિનસરકારી શાળાના કુમાર અને કન્યાઓની સામાજિક વિષય પ્રત્યેના વલણાંકો વચ્ચે કોઈ તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.

18. અભ્યાસના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ

૧. પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓના વલણો સામાન્ય રીતે હકારાત્મક જણાયા હતા. છતાં હિન્દી વિષય પ્રત્યેના વલણો વધુ હકારાત્મક બને તે માટે જે તે વિષય તજજ્ઞોની સહાય લેવી જોઈએ.
૨. પ્રાથમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ હિન્દી વિષયમાં રસ લેતા થાય અને જે તે વિષય અંતર્ગત તેમની લાગણી દૂર થાય તે માટે શાળામાં વિષય અંતર્ગત વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું જોઈએ.

સંદર્ભ પુસ્તકો

1. આચાર્ય એમ. (2008) મોહિની, 'શિક્ષણમાં સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર', અક્ષર પબ્લીકેશન અમદાવાદ,
2. ઉચાટ (2009) શિક્ષણ અને સામાજિક વિજ્ઞાનોમાં સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર, પારસ પ્રકાશન રાજકોટ,
3. શાહ ડી.બી. (2009), શૈક્ષણિક સંશોધન (દિશા દર્શન), પ્રમુખ પ્રકાશન, અમદાવાદ,